

SSAD

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

ISSN 2587-2621

Volume 5 Issue 3, November 2021

sisaddergi@gmail.com

Makale Türü/Article Type: Araştırma/Research

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 22.04.2021

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 06.08.2021

DOI: 10.30692/sisad.926410

YEMEN'İN BAŞARISIZ DEVLETE DÖNÜŞ SÜRECİ

Yemen's Transformation Process to a Failed State

Őevket ŐEKER

Kocaeli Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

ORCID ID: 0000-0002-2950-8858

sevketsekerr@gmail.com

Atıf/Citation: Őevket Őeker (2021), "Yemen'in Başarısız Devlete Dönüş Süreci", *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.5, S.3 Kasım 2021 s.455-473.

Özet: Otoritesini veya egemenliğini muhafaza etme gücüne sahip olamayan devletler başarısız devlet olarak ifade edilmektedir. Siyasi sistemi ve devlet mekanizması çökmüş olan řu anda dünyanın en kötü insani krizinin yaşandığı Yemen, en başarısız ya da kırılğan devlet olarak nitelendirilmektedir. Bu çalışmanın amacı, Yemen'in en başarısız devlet olma sürecini ifade etmektir. Bu süreçte Yemen'in sömürücü siyasi ve ekonomik kurumlarının etkisiyle refah ve iktidarın adil paylaşılmaması devletin meşruiyetinin sorgulanmasına neden olmuştur. Arap Baharı gösterileri sonrasında Salih'in devrilmesinden sonra patlak veren meşruiyet krizi, dış müdahalenin eklenmesiyle iç savaşa dönüşmüş ve devlet sisteminin tamamen yok olmasına yol açmıştır. Ülke siyasetine müdahil olan üçüncül aktörler Yemen'i bölgesel güç ve hakimiyet mücadelesinin yaşandığı bir saha haline getirmiştir. Böylece bir durumun etkisiyle Yemen en kırılğan devlet olarak nitelendirilmeye başlanmıştır. Devlet aygıtının tamamen çökmesi durumundan dolayı büyük bir insani kriz ile karşı karşıya kalmıştır. Ayrıca Yemen'deki kaotik ortam gerek bölgesel gerekse uluslararası toplumu tehdit etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yemen, Başarısız Devlet, Dış Müdahale

Abstract: States that cannot maintain their authority or sovereignty are described as failed states. Yemen, whose political system and state mechanism have collapsed, is currently experiencing a bad humanitarian crisis in the world, and is described as a failed or fragile state. The purpose of this article is to express Yemen's failed state turn. In this process, the unfair sharing of prosperity and power, under the influence of the political and economic institutions of Yemen, has led to the questioning of the legitimacy of the state. The legitimacy crisis that broke out after the overthrow of Saleh after the Arab Spring demonstrations turned into a civil war with the articulation of foreign intervention, and the state system was completely destroyed. Tertiary actors involved in Yemen politics have made Yemen a field where power and domination struggle is being experienced. With the effect of such a condition, Yemen started to be considered as the most fragile state. It has remained linked to a great humanitarian crisis, from the state of the state apparatus to actually collapse. In addition, the chaotic environment in Yemen threatens the international community.

Keywords: Yemen, Failed State, Foreign Intervention

GİRİŞ

Arap Yarımadası'nın güneybatısında yer alan Yemen'in doğusunda Umman, kuzeyinde Suudi Arabistan, batısında Kızıldeniz, güneyinde Aden Körfezi bulunmaktadır (Özey, 2017, s. 277). Yemen'in coğrafi konumu itibarıyla geçmişten günümüze pek çok kavim kontrol etmek istemiştir. Bunun yanı sıra engebeli ve dağlık coğrafi özellikleriyse hakimiyet kurmayı oldukça zorlaştırmıştır.

Önemli ticaret limanlarına sahip olan ve geçiş güzergahında bulunan Yemen, güç ve rekabet mücadelesi sahasına dönüştüğü için oldukça istikrarsız bir tarihi geçmişe sahiptir. Birinci Dünya Savaşı sonrasında İmamlık rejimi kurulan Yemen, pek çok iç ve dış sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. 1962 sonrası yıkıcı bir iç savaşla Cumhuriyet rejimine geçilmiştir. Buna karşın beklenen istikrar oluşmamış ve politik belirsizlik devam etmiştir. Abdullah Salih ile birlikte ülkedeki siyasi boşluk doldurulmuş olsa da hızlıca otoriterliğe doğru geçiş yapılmıştır. Ardından İngilizlerden bağımsızlığına kavuşan ve uluslararası konjonktürün bölünmüşlüğünden faydalanarak ayakta durmaya çalışan Güney Yemen'le birleşme gerçekleşmiştir. 1990 sonrası iktidarını sağlamlaştıran Salih ülkeyi katı bir diktatörlüğe dönüştürmüştür. Artan yolsuzluk, rüşvet, ekonomik çöküş, çeşitlendirilememiş ekonomi, işsizlik ve siyasi iktidarın adil paylaşılmaması gibi sorunlar iktidarla pek çok grup arasında çeşitli çatışmalar meydana getirmiştir.

Ülkedeki bütün siyasi ve ekonomik kurumlar, rejimin siyasi iktidarını sürdürmesini sağlamak üzere dizayn edilmiştir. Dolayısıyla ülkedeki siyasal ve ekonomik kurumlar toplumun her kesimini kapsamaktan ziyade belirli bir yönetici elitin kontrolü altındadır. Bu nedenle ülkede yerleşmiş sömürücü kurumlar devletin başarısızlığının temellerini atmıştır. Arap Baharı isyanları, ülkede mevcut olan çatışmalara meşruiyet kazandırmış ve Salih rejiminin devrilmesine giden yolu açmıştır. Fakat Salih'in devrilmesinden sonra ülkede meşruiyet krizi ortaya çıkmış ve pek çok iç ve dış aktörün ülkeyi kaosa sürüklediği bir ortam meydana gelmiştir.

Arap Baharı sürecinde ülkelerin iç dinamiklerine herhangi bir dış müdahale olmayan devletler oldukça kansız ve başarılı sayılabilecek bir geçiş yaşarken, herhangi bir dış müdahaleye maruz kalan ülkeler başarısız olmakta ve devlet mekanizmaları çökmektedir. Yemen bu ülkelerden biridir. Gerek Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri gerekse İran sürecin vekalet savaşına ve bölgesel güç mücadelesine dönüşmesine yol açmıştır. Böylesi bir mücadele devlet sisteminin çökmesine neden olmuştur.

Bu çalışmanın amacı, Yemen'in başarısız devlete giden sürecinin kökenlerini irdelemek ve devlet sisteminin çöktüğü ve dünyadaki en kırılgan ya da başarısız devlet nitelendirilmesine sebep olan unsurları belirtmektir. Bu doğrultuda mevcut literatür tarandığında Yemen'in başarısız devlete giden süreçte genellikle dış müdahaleye odaklanıldığı görülmüştür. Çalışmada devlet sisteminin çökmesine yol açan dış müdahalenin yanı sıra geçmişten gelen devlet sisteminin çarpıklığı ve başarılı bir şekilde gerçekleşemeyen bütünleşmenin katkısı da vurgulanmaktadır.

Bu çalışmada önce başarısız devlet kavramına kısaca değinilmiş olup, ardından Yemen'in başarısız devlete giden sürecin kökenlerine değinilmiş ve Arap Baharı olaylarını ortaya çıkartan atmosfer ele alınmıştır. Ardından Arap Baharı ile birlikte Abdullah Salih'in devrilmesiyle Yemen'de patlak veren meşruiyet krizinin vekalet savaşına dönüşmesi ele alınmış olup, bölgesel güç ve rekabetin Yemen'i en başarısız ve kırılgan devlet olarak listenin üstüne çıkartan süreç aktarılmıştır. Sonuç yerineyse dış müdahalenin Yemen'de meydana getirdiği insani kriz ve çöken devlet mekanizmasının yansımaları ifade edilmiştir.

Başarısız Devlet Kavramı

Başarısız devlet kavramı literatüre Soğuk Savaş sonrası girmiş olmasına karşın üzerinde uzlaşılmış net bir tanımı mevcut değildir. Kavram ilk kez Helman ve Ratner tarafından Saving

Failed States (1993) adlı çalışmada kullanılmıştır. Çalışmada başarısız devlet, uluslararası toplumun bir üyesi olarak varlığını sürdürme gücüne tamamen sahip olamayan ülkeler olarak tanımlanmıştır (Helman ve Ratner, 1993, s. 3). Başarısız devlet kavramının tanımı üzerine literatüre daha sonra pek çok tanım girmiştir. William Zartman, *Collapsed States: The Disintegration and Restoration of Legitimate Authority* adlı kitabında (1995), yerine getirmesi gereken temel işlevlerini uzun süredir gerçekleştiremeyen devletleri başarısız devlet olarak nitelendirmiştir. Robert Rotberg ise, *Failed States, Collapsed States, Weak States: Causes and Indicators* (2003) isimli makalesinde, iç şiddete maruz kaldıkları için vatandaşların siyasi taleplerini yerine getiremeyen ulus devletleri başarısız olarak ifade etmektedir. Aynı zamanda siyasi beklentileri karşılamayan devletlerin meşruiyetlerini kaybedeceğini ve giderek gayri meşru hale geleceğini ileri sürmektedir.

Başarısız devlet kavramı literatüre her ne kadar Helman ve Ratner ile girmiş olsa da devlet ve vatandaşları arasındaki ilişkilerde güvenlik boyutunu önceleyen Barry Buzan, *People, States and Fear: The National Security Problem in International Relations* (1983) adlı eserinde zayıf ve güçlü devlet kavramlarına değinmiştir. Buzan, zayıf devletlerin başlıca ayırt edici özelliğini hükümetin güvenliğine yönelik iç kaynaklı tehditlere karşı yüksek düzeyde endişe duymaları olarak belirtir. Dolayısıyla ülkenin kaynaklarının çoğu rejimi ya da mevcut siyasi yapıyı korumaya harcanmaktadır. Buna rağmen iç siyasi ve sosyal birliği sağlamada başarısız olmaktadır. Bunun neticesinde ülkenin ekonomik, siyasi ve doğal kaynakları başarılı bir devlet inşa etmek için yönlendirilememektedir. Bu nedenle zayıf devletler kendilerini ekonomik gelişme ve siyasi gücün tarihsel kalıplarına sıkışmış bulabilirler. Devletin piyasadaki büyüklüğüyle de devlet gücüne açıklama getiren yazar, piyasada güçlü olan Brezilya, Nijerya İran ve Pakistan gibi devletlerin oldukça kırılğan ve zayıflığa eğilimli olduğunu ifade ederken, daha liberal politikaları benimseyen Avustralya, Hollanda, Norveç ve Singapur gibi piyasada zayıf devletlerin oldukça başarılı ve güçlü olduklarını ileri sürmüştür (Buzan, 1983, s. 66-67).

Devletin gücünün göreceli ve ölçülebilir olduğunu ileri süren Patrick (2006), devletin temel hizmetlerini, güvenlik, siyasi kurumların meşruiyeti, ekonomi yönetimi ve sosyal refah, sağlama yeteneği ve istekliliğiyle devlet başarısını ilişkilendirir. Diğer taraftan Fukuyama, başarısız devletlere ciddi bir güvenlik meselesi olarak bakmaktadır. Soğuk savaş sonrasında meydana gelen uluslararası krizlerin birçoğunun başarısız devletler etrafında yoğunlaşması başarısız devletlerin uluslararası düzen için önemli bir sorun olarak görülmesine yol açmıştır (Fukuyama, 2015, s.111-112).

Başarısız devletlerle ilgili temel yaklaşımlardan yola çıkarak, otoritesini ve egemenliğini sürdürmeye ve muhafaza etmeye gücü olmayan başarısız devletler önce bölgesel ardından uluslararası güvenliği ve sistemi tehdit eden bir durum meydana getirmektedir.

Başarısız devletler üzerine önde gelen araştırma kuruluşu ABD menşeli The Fund for Peace (FFP), başarısız devletleri beş ayrı grupta on iki adet gösterge üzerinden ölçmektedir:

- I. Sosyal Göstergeler
 - a. Demografik Baskı
 - b. Mülteci ve Yerinden Edilmiş Kişiler
- II. Ekonomik Göstergeler
 - a. Ekonomik Düşüş
 - b. Eşitsiz Ekonomik Kalkınma
 - c. İnsan ve Beyin Göçü
- III. Siyasi Göstergeler

- a. Devlet Meşruiyeti
 - b. Kamu Hizmetleri
 - c. İnsan Hakları ve Hukukun Üstünlüğü
- IV. Uyum Göstergeleri
- a. Güvenlik Aygıtı
 - b. Yönetici Elitler (İktidar Mücadelesi, Siyasi Rekabet)
 - c. Gruplar Arası Sıkıntılar
- V. Göz Önünde Tutulması Gereken Unsur
- a. Dış Müdahale

FFP, yukarıdaki 12 gösterge üzerinden her yıl devletlerin başarısını ya da kırılganlığını belirleyerek en kırılgan devletten en sürdürülebilir devlete kadar 178 devletin sıralamasını yapmaktadır. Başarısız devletlerin temel özellikleri arasında adli ve siyasi suçlarda artış, devletin sınırları üzerinde kontrol kaybı, etnik, dini, dilsel veya kültürel gerilimler, zayıf altyapı, işlemeyen devlet mekanizması, zayıf ekonomi, yüksek seviyede yolsuzluk, yüksek ölüm oranı ve sınırlı imkanlar sayılabilir (Potter, 2004, s. 4).

Dekolonizasyon sonrası bağımsızlığını ilan eden devletlerin sömürge mirası, devlet yöneticilerin deneyim eksikliği, zayıf siyasi kurumlar, sınırlı ekonomik beklentiler, etnik çekişmeler devletleri çaresizliğe düşüren temel sebepler arasındadır (Helman ve Ratner, 1993, s. 5). Ayrıca Robinson ve Acemoğlu, *Ulusların Düşüşü* (2014) adlı çalışmalarında devletin sürdürülebilirliğini ve başarısını tartışmaktadır. Burada sömürücü ekonomik ve siyasi kurumların varlığının devletin başarısını ne yönde ve nasıl etkilediğini ifade etmektedir. Dışlayıcı ya da sömürücü kurumlardan ziyade kapsayıcı kurumların tesisi devletin refahını arttıran ve sürekliliğini sağlayan temel parametredir.

Yemen: Başarısızlığın Kökenleri

Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferi sonrasında Osmanlı, Yemen'de nüfuz kazanmaya başlamıştır. Yemen'in kuzeyinde yaşanan çetin mücadeleler sonrasında hakimiyet kuran Osmanlı, Güney Yemen-Aden üzerinde etkili ve kalıcı olamamıştır. Osmanlı, Yemen'de yerel hanedanlar ve özellikle Zeydi İmamlarla hakimiyet mücadelesi yaşamıştır (Niyazi, 2017). İtaat ettirilemeyen yerel unsurlar nedeniyle Osmanlı, Yemen'de dönem dönem fiili hakimiyetini kaybetmiştir. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra İmam Yahya bağımsızlığını ilan etmiş ve Zeydi mezhebine dayalı bir devlet kurmuştur. İmamlik rejiminin kurulduğu Yemen, İmam Yahya'dan sonra ülkeyi yöneten İmam Ahmed'le birlikte katı ve otoriter bir diktatörlüğe dönüştürülmüştür. 1962 yılında İmam Ahmed'in ölmesinden sonra oğlu İmam Bedr yönetimi devralmış fakat bir hafta içinde Albay Abdullah el-Sallal'ın yaptığı darbeyle düşürülmüştür. Darbeden sonra Yemen Arap Cumhuriyeti kurulmuş ve imamlık rejimine son verilmiştir. Yeni rejimi ilk tanıyan Mısır ve Sovyetler Birliği olmuştur (Arı, 2012, s. 218-219). Sovyetler Birliği yeni rejimle ekonomik yardım antlaşması imzalamıştır. 60 milyon dolarlık kredi verilirken askeri danışmanlar ve uzmanlar Yemen'e gönderilmiştir (Orkaby, 2014, s. 108). Sovyetler Birliği, Arap dünyasında monarşi rejimlerinin değişimiyle ilgilenmemiştir. Sosyal ve siyasi devrimler dışardan değil iç dinamiklerin etkisiyle oluşmalı ve olgunlaşmalıydı. Sovyetler Birliği Yemen'de yaşanan devrim sonrasında Cumhuriyetçilere yardımda bulunmakta tereddüt etmeden Yemen'e müdahil olmuştur (Primakov, 2010, s. 129-131).

Sallal, Arap milliyetçilerinin de desteğini alarak Nasır'ın Mısır'ına benzer bir kurumsallaşma içine girmiştir. Nasır'ın 1961 yılında Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin dağılmasından sonra azalan

prestijinin yeniden artması için yeni bir siyasi başarı gerekmektedir. Ayrıca 1962 yılında ilan edilen Ulusal Tüzük ile Mısır'da yapılan devrimin Mısır'ın sınırlarının ötesine ihraç edileceği ifade edilmişti. Yemen'de darbe sonrası ortaya çıkan durum Nasır'a aradığı fırsatı vermiştir. Nasır, gücünü göstermek ve Suudi Arabistan başta olmak üzere muhafazakâr Arap liderlerine karşı üstünlük sağlayabilmek için Yemen'de darbe sonrası Cumhuriyetçilere her türlü desteği verdi ve 70.000 Mısır askerini Yemen'e intikal ettirdi (Gerges, 1995, s. 297-298).

Darbeden sonra Bedr'in öldürüldüğü duyurulmuşsa da kısa süre sonra ölmediği anlaşılmıştır. Yemen'in kuzeyine kaçarak buradaki geleneksel Zeydi İmamların desteğini alan Bedr, Mısır'ın desteklediği cumhuriyetçilere karşı savaşmıştır. Kabilelerin sık sık taraf değiştirmesi ve güçlü kabilelerin cumhuriyetçilerin tarafında durması Bedr'in dış destek almasına yol açmıştır (Wenner, 1993, s. 96-97). Nasır'ın yanı başında nüfuz kazanmasını istemeyen ve bölgede milliyetçi ve cumhuriyetçi fikirleri tetikleyeceğinden dolayı Sallal yönetimine karşı Suudi Arabistan, el-Bedr'i desteklemiştir. Suudi Arabistan, daima Yemen'i ulusal güvenliği için önemsemiştir. Yemen'e Mısır askerlerinin gelmesinin amacını, Suudi monarşisini devirmek ve petrol yataklarını ele geçirmek olarak algılamıştır. Suudi Arabistan 1958 yılında Irak monarşisinin devrilmesinden sonra muhafazakâr kampın liderliğini üstlenmiştir. Buna karşın 1962 yılına kadar çatışmacı bir tutum takınmamıştır. Mısır'ı tek başına Yemen'den çıkaramayacağını düşünen Suud ve 1964'te tahta geçen Faysal, bölgesel ve dış destek aramıştır. Bu doğrultuda Suudi-Ürdün ittifakı Nasırizme ve Arap milliyetçiliğine karşı zorunlu olarak ortaya çıkan bir ittifak olmuştur. Yine de Suudi Arabistan'ın aradığı ya da kurduğu bölgesel ittifaklar ve ilişkiler Mısır'a karşı durumu lehine çevirebilecek düzeyde değildi. Bu nedenle Suudi Arabistan oluşan konjonktüre hazırlıksız yakalanmıştır. Dolayısıyla Amerika Birleşik Devletleri'nden başka şans kalmamıştır. Kennedy yönetimi ise Yemen sorununa müdahil olmaya istekli değildi. Çünkü Kennedy, Arap Milliyetçiliğini komünizmle eş tutan önceki yaklaşımların yanlış olduğunu ve Yemen'deki olayların komünist düşünce çerçevesinde değil, milliyetçi ve reformcu bir yaklaşımla geliştiğini düşünmekteydi. Kennedy'nin bu tutumu ABD'de her kesimi memnun etmedi. Yoğun muhalefete karşın Kennedy, Mısırlılar ve Suudiler arasında arabuluculuk yapmaya çalıştı ancak başarılı olamadığı gibi olaylar da tırmandı. Mısır savaş uçakları ve gemilerinin Suudi Arabistan'ı bombalaması Kennedy'nin Suudileri koruyan bir pozisyon takınmak zorunda kalmasına yol açmıştır (Gerges, 1995, s. 299-304). ABD, petrol krallığını korumak için Mısır'ın faaliyetlerine karşı harekete geçmiştir. Londra ise kontrol altında tuttuğu Aden'in geleceği için Suudi Arabistan'ın yanında yer almıştır.

Mısır ve Suudi Arabistan'ın Yemen'de hayati gördükleri çıkarları dolayısıyla olaylar cumhuriyetçi ve monarşi yanlılarının arasındaki savaştan Mısır ve Suudi Arabistan arasında yaşanan bir savaşa dönüşmüştür. 1962'den 1967'ye kadar tırmanarak devam eden savaş, her iki ülkenin yabancı güce bağımlılığını arttırmıştır. Yemen, Mısır ve Suudi Arabistan için bir çıkmaza dönüşmüş ve buna karşın binlerce insan hayatını kaybederken, Yemen tahrip edilmiştir. 1965'ten sonra her iki taraf müzakerelerde bulunmuş olsa da bir sonuç alınmamıştır. 1967 Arap-İsrail savaşından sonra Mısır, Yemen'den vazgeçmeye başlamıştır. Mısır askerlerini çekmek ve Suudi Arabistan ise cumhuriyetçilere olan desteğini kesmek konusunda anlaşmıştır. Savaşın şiddeti azalırken Kasım 1967'de toplum nezdinde ve cumhuriyetçiler arasında güç kaybeden Sallal'a bir darbe yapılmış ve İslamcı Kadı Abdurrahman el-İryani yönetimi ele geçirmiştir. El-İryani, kralcılar ve cumhuriyetçiler arasında anlaşma zemini aramış ve Mayıs 1970'te kralcılarla iktidarın bir kısmını paylaşan antlaşmayla iç savaşı tamamen sona erdirmiştir. Yemen, Mısır ve özellikle Nasır çizgisinden uzaklaşmaya başlamış ve Yemenlilik kimliği oluşturulmaya çalışılmıştır. Yemen'in geleneksel toplum yapısı yeniden canlanmaya başladı. İryani 1974'te darbeye devrilmiştir. Yerine gelenler kalıcı olamamış ve sürekli darbe ve suikastlarla 1978 yılına kadar istikrarsızlık sürmüştür. 1978 yılında Yarbay Ali Abdullah Salih iktidara gelmiştir (Arı, 2012, s. 220-221). Yemen'in kabilesel bölünmüşlüğü ulusal bütünlüğün ve Yemen ulusal kimliğinin oluşmasına mâni olmuştur. Bu durumun etkisi devam etmektedir.

Yemen'in kuzeyinde yaşanan iç savaş, Güney Yemen'de milliyetçi duyguları arttırmış ve 1839 yılında Aden'i işgal ederek bölgede nüfuz kuran İngiltere'ye karşı isyan hareketi ortaya çıkmıştır. İngilizler bölgeden çekilmek zorunda kalmış ve Güney Yemen Halk Cumhuriyeti 1967'de kurulmuştur. 1970 yılında yaşanan sol bir darbeyle Yemen Demokratik Halk Cumhuriyeti olarak isim ve rejim değişikliği yaşanmıştır. Stratejik limanlara sahip olan ve geçiş güzergahlarının üzerinde bulunan Güney Yemen, Kuzey Yemen'e göre daha fazla gelişme imkânı bulmuştur. Çin ve Sovyetlere yakın olan Güney Yemen, Batı ve Suudi Arabistan'a karşı mesafeli ve soğuk ilişkilere sahip olmuştur (Yıldırım, 2015, s. 7).

1972 ve 1979 yıllarında Kuzey ve Güney Yemen arasında şiddetli çatışmalar yaşandı. Çatışmalara Güney Yemen'in Sovyet uydusu haline gelmesi nedeniyle ABD ve Suudi Arabistan, Kuzey Yemen'e askeri ve ekonomik yardımda bulunarak müdahil olmuşlardır. 1980'li yıllarda Güney Yemen'de binlerce kişinin hayatını kaybetmesine neden olacak iktidar mücadeleleri yaşanmıştır. Liderlik mücadelelerinin neden olduğu yıkım ve Sovyetlerin dağılması Güney Yemen'i Kuzey Yemen'le birleşmeye itmiştir. 22 Mayıs 1990 yılında iki Yemen, Yemen Cumhuriyeti adı altında birleşmiş ve Cumhurbaşkanı Kuzey Yemen Cumhurbaşkanı Ali Abdullah Salih, Başbakan ise Güney Yemen Başbakanı Yasin Sait Numan olmuştur (Arı, 2012, s. 223-225). Yeni hükümete ve siyasal yapıya Güney ve Kuzey Yemen devletlerinden çeşitli otoriteler alınmış olsa da iktidarın bölünmesi ve politikaların belirlenmesiyle ilgili birçok sorunla, 1993 sonunda yapılacak olan seçimlerden sonra ilgilenebilmesi planlanmıştır (Carapico, 1994, s. 5).

Arap Yarımadası'nda 1980'lere kadar petrol bulunmayan iki devlet Kuzey Yemen ve Güney Yemen'di. Bölgedeki diğer devletlerin aksine petrol bulunmayan ülkenin geliri, yabancı ülkelere giden göçmenlerin ülkeye gönderdiği dövizlere, Körfez'den gelen dış yardıma ve geleneksel tarıma dayanmaktaydı. 1980 yılında göçmen işçilerden Yemen Arap Cumhuriyeti'ne yaklaşık 1 milyar dolar gelmekteydi. Yurtdışına giden işçi sayısı yaklaşık 550.000 idi. Yemen Demokratik Halk Cumhuriyeti'nde bu sayı 200.000 ve döviz geliri 180 milyondur. Ülkenin gelişmesi gerek imamlık dönemi gerekse yaşanan iç savaş ve politik istikrarsızlık nedeniyle oldukça sınırlıydı (Owen ve Pamuk, 2002, s. 294-295). Okuryazarlık oranı 1995 yılında ortalama yüzde 37 iken, erkekler ve kadınlar arasındaki eşitsizlik fazlaydı. Kadınlar arasında okuryazarlık oranı yüzde 17 iken erkeklerde bu oran yüzde 56,7'di (Unesco). İmamlık rejiminde kurumsallaşan sömürücü siyasal ve ekonomik sistem ülkenin refah ve gelir dağılımının eşitsiz olmasına yol açmıştır. Dolayısıyla zayıf siyasal ve sivil kurumlar, İmamlık rejiminin son bulmasından sonra patlak veren iç savaşı önleyemediği gibi iç çekişme bölgesel güç mücadelesine dönüşmüş ve gelir eşitsizliği sürmeye devam etmiştir. FFP endeksinde ifade edildiği gibi göz ardı edilmemesi gereken dış müdahale Yemen'in sivil yönetiminin güçlenmesini yine mümkün kılmamıştır.

1990 yılında birleşme yaşandıktan kısa bir süre sonra patlak veren Körfez Savaşı'nda Yemen, Irak'ın Suudi Arabistan'ın Yemen üzerindeki baskısına karşı dengeleyici bir rol üstlenmesi ve yaptığı finansal yardımlar nedeniyle Irak'ı desteklemiştir. Buna ek olarak Irak güçlerinin Yemen'den çıkartılmasına yönelik BM Güvenlik Konseyi kararını desteklememesi ABD, Suudi Arabistan ve diğer Körfez ülkelerinin tepkisine ve yaptırımına neden oldu. Suudi Arabistan ve Kuveyt'ten yaklaşık 1 milyon Yemenli işçi sınır dışı edildi. ABD, Suudi Arabistan ve Kuveyt Yemen'e yaptığı yardımları kesti. Bu durumsa kırılganlığı yüksek olan ve dış yardıma bağlı olan ülkenin ekonomisini krize sokmuştur (Açıkalın, Coşkun ve Laçiner, 2010, s. 75-77).

Birleşmenin ardından iki tarafın güvenlik kurumlarının birleştirilmesi yerine ordu tümenlerinin kısmi yer değişimi, güvenlik sisteminin parçalı olmasına neden olmuştur. Bir inanç göstergesi olarak beş eski Güney Yemen tugayı başkent Sanaa'dan birkaç saat uzaklıkta merkezi hükümete karşı çıkma eğiliminde olan kabilelerin topraklarına yerleştirildi. Seçimlerden sonra iktidarı paylaşma süreci gerilimli bir mücadeleye neden oldu. Yemen Sosyalist Partisi'nin seçimde güç kaybetmesi ve kurulan hükümette yer almaması parti liderinin ayrılıkçı talepler dile getirmesine yol açtı. Güney'de sosyalistlerin ayrılıkçı taleplerde bulunması, birbirine entegre edilmeyen Kuzey ve Güney Yemen askerlerinin birbirine karşı savaşmasıyla sonuçlanmış ve yetmiş gün

sürecek bir iç savaşa neden olmuştur. Ali Abdullah Salih, güneyli ayrılıkçıları mağlup ederek ülkede hakimiyeti ele geçirmiştir. Buna karşın 1993 seçimleri, ulusal birlik koşullarını sağlayamamıştır. Savaşın sonra ülkede çok partili demokratik yaşam başlamış olsa da her geçen gün Ali Abdullah Salih iktidarını sağlamlaştırmıştır (Carapico, 1994). Kuzey Yemen, 1993 sonrasında Güney Yemen üzerinde otoritesini sağlamlaştırmışken, iktidarda Güney Yemen'e yer verilmemiştir.

İç savaştan sonra ülkenin kuzeyindeki elitler ekonominin üzerindeki etkisini arttırmıştır. 2000'li yıllara gelindiğinde Yemen, ekonomik olarak toparlanamamış, petrol ve diğer önemli gelir kaynakları belirli bir kesim kontrol ederken, iktidar oligarşik bir hal almıştır. Salih rejimi boyunca güç ve serveti merkezileştirmeye çalıştı. Devletin resmî kurumlarından ziyade güçlü yerel unsurlarla patronaj ilişkisine dayanan bir rejim ortaya çıkardı. Ordu yapısı merkezi olmaktan uzak kabile güçlerine dayanan bir hizip ittifakından meydana gelmekteydi. Ordu, darbe gerçekleştirebilecek merkezi güçler yerine feodal-yerel unsurlarından oluşan bir yapılanmadan ibaretti (Hill, Salisbury, Northedge, ve Kinninmont, 2013, s. 18, 21). Ordunun kabile güçlerinden oluşması, kabilelerin iktidar üzerindeki ağırlığını arttırdığı gibi Yemenlilik bilincinin oluşmasını engellemektedir. Her kabilenin kendi çıkarlarını önceleyen yaklaşımı ordudaki mensuplarını da etkilemektedir. Bu durum birliklerin ülkenin önceliklerinden ziyade kendi kabilelerinin menfaatlerine göre hareket etmeye eğilimli olmasına yol açmaktadır.

1994 yılından sonra Kuzeyin ulusal kaynaklara hâkim olması Güneyde sorunlar ortaya çıkartırken rejimin meşruiyeti sorgulanır hale gelmiştir. Bu durum 2007 yılında, ekonomik açıdan ihmal edildiğini ve siyasi baskı altında olduğunu dile getiren bağımsızlık yanlısı Güney Hareketinin doğmasına neden olmuştur. Yemen'in kuzeyinde de tam anlamıyla birlik sağlanamamıştı. Husiler rejime ve devlete entegre olamamış ve ülkenin bütünlüğüne tehdit olmuşlardır. Salih rejimine karşı, Suudi Arabistan'ın selefi görüşlerini ülkede yaymasına göz yumması nedeniyle saldırıda bulunmaya başlamışlardır. 2009 sonrası Suudi Arabistan'ın ülkesinde el-Kaide'ye karşı operasyon başlatması ve Suudi Arabistan'daki teröristlerin Yemen'deki el-Kaide'yle birleşmeleri sonucunda oluşturdukları Arap Yarımadası'ndaki El Kaide (AYEK), Yemen için yeni bir sorun daha oluşturmuştur (Gün, 2012, s. 125-126).

Güney'deki ayrılıkçı hareket, el-Kaide ve Husilerin isyanları Yemen'in ulusal bütünlüğünü tehdit eden önemli sorunlardır. Bununla birlikte artan yolsuzluk, azgelişmişlik, bölgeler arasındaki gelişmişlik farkları, ekonomik sıkıntılar ve işsizlik sorunları büyümekteydi. Ali Abdullah Salih'in otoriter yapısı ve ülkenin demokratik bir yapıya sahip olmaması, kabileler arası mücadele ülkeyi çıkmaza sürüklemekte ve sorunları kronikleştirmiştir. Ayrıca ülkede siyasal sistemin eşit dağıtılmaması, devletin temel işlevlerini yeterince yerine getirememesi, sistemin meşruiyetinin kaybolmasına yol açmıştır. Bütün bu unsurlar devletin başarısını sorgulatırken, gücünü günden güne yitirmesine yol açmıştır.

Husiler, Salih yönetimini ABD ve Suudi Arabistan'la iş birliği yaparak halkına zarar veren bir despot olarak suçlamıştır. Rejimse Husileri İran'la iş birliği yapmakla suçlamaktadır. Abdullah Salih'in 11 Eylül saldırıları sonrasında ABD'yle ilişkilerini sıkılaştırması Şii gruplarla kendisi de Şii olan Abdullah Salih arasında gerilimlerin tırmanmasına neden olmuştur. 2003 yılında Abdullah Salih'in Hacca giderken Cuma namazını Sa'ada'da İmam Hadi camisinde kılmayı planlamıştır. Namazı kıldıktan sonra konuşma yapacakken camideki bir grup tarafından Amerika, İsrail ve Yahudi karşıtı sloganlar atınca konuşma yapamadan camiden ayrılmak zorunda kalmıştır. Bu olaydan sonra Şii gruplar arasında gösteriler başlamış ve kısa sürede gösteriler, hükümetin Şii mezhebine karşı ayrımcılık yapmak, ekonomik olarak geri bırakmak, Suudi Arabistan'ın mezhepsel politikalarına destek vermek ve ABD'yle iş birliği yapmak suçlamalarıyla tırmanmıştır. Salih yönetimi gösterilerin liderliğini yapan Zeydilerin bir kolu olan Husileri uyarmış ve gösterileri sonlandırma girişimlerinde bulunmuştur. Buna karşın gösteriler dinmeyince güvenlik güçleri müdahale etmiş ve olaylar 2004 Haziran'dan sonra silahlı çatışmaya dönmüştür. Eylül 2004'te göstericilerin lideri Hüseyin Husi'nin öldürülmesinden sonra hükümet

çatışmaların bittiğini açıklamış olsa da liderliği üstlenen Hüseyin Husi'nin kardeşleri çatışmaların şiddetini arttırmıştır. Husilerin isyanları zaman zaman azalmış olsa da çatışmalar Arap Baharı isyanlarına kadar sürmüştür. İran bölgede nüfuz ve güç kazanabilmek için Husileri desteklerken, Suudi Arabistan çevresinde Şiiilerin hâkim olduğu bir bölge istememekte ve İran'ın bölgede nüfuz kurmasına mâni olmak için çabalamaktadır. Bu hassasiyet ve yaklaşımla Abdullah Salih'i desteklemektedir (Ayhan, 2010, s. 14-16).

Yemen'de 2004 yılında başlayan Husilerle rejim arasındaki altı kez ateşkes yapılan mücadeleler 2010 yılına kadar devam etmiştir (Büyükkara, 2011, s. 139). Yapılan ateşkeslerle sorun çözülmeye çalışılmış olsa da kalıcı bir çözüm ortaya konulmamıştır. Bu nedenle 2011 yılında başlayan gösterilerden sonra Husiler yeniden harekete geçmişlerdir.

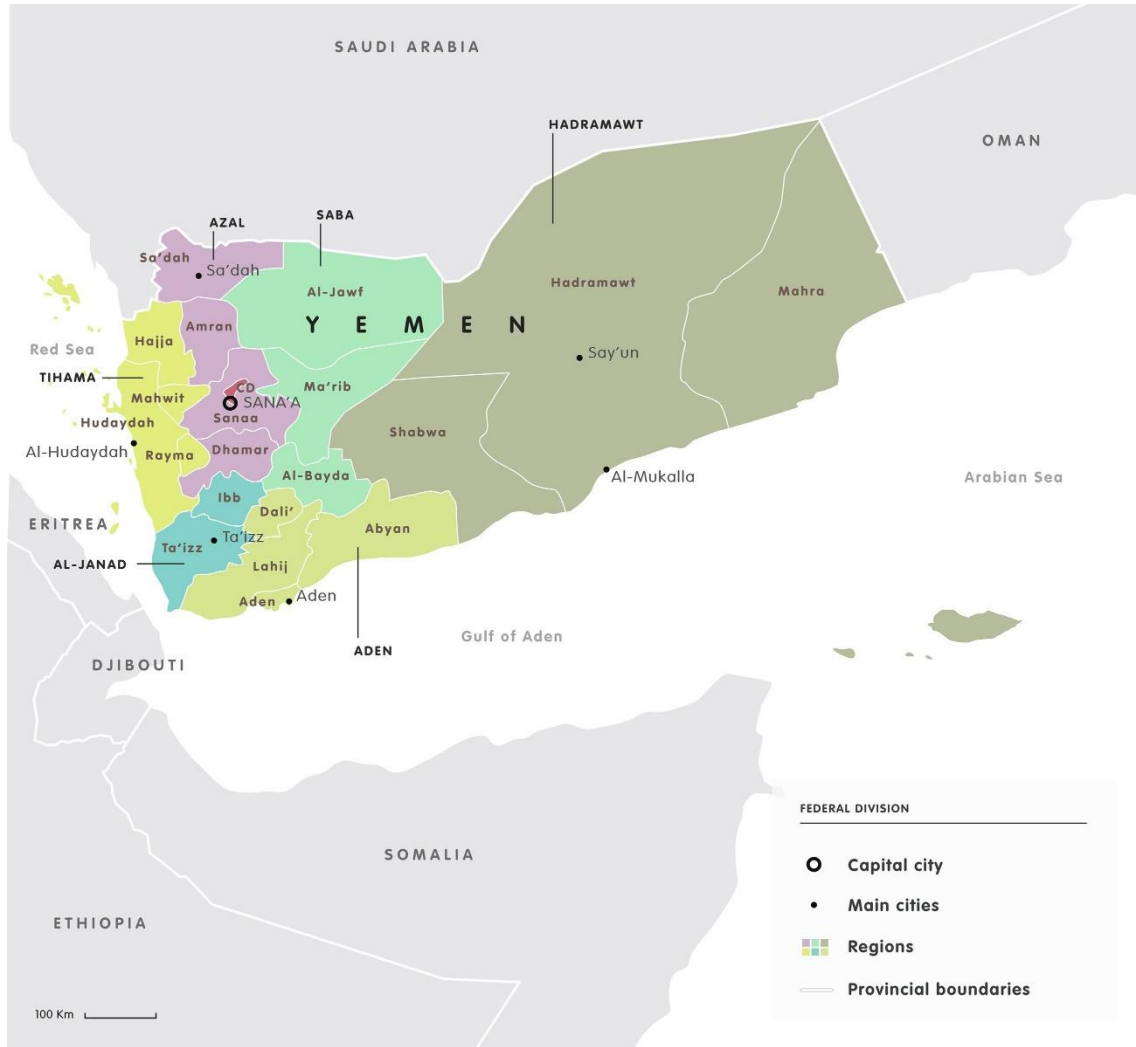
Yemen'de Arap Baharı

2010 yılının sonunda Tunus'ta adalet, özgürlük, ekmek ve demokrasi gibi sloganlarla başlayan gösteriler 22 Ocak 2011'de Yemen'e sıçramıştır. Sana Üniversitesi'nde birkaç yüz öğrencinin katılımıyla başlayan gösteriler birkaç gün içinde on binleri bulan katılımıyla Sanaa'nın dört bir tarafına yayılmıştır. Gösterilerin büyümesi üzerine Salih'in 2013 seçimlerinde aday olmayacağını ve iktidarı oğluna da bırakmayacağını ilan etmişse de göstericiler tarafından dikkate alınmamıştır. Abdullah Salih 1999 ve 2006 seçimlerinde aday olmayacağını ilan etmişse de tekrar aday olması Salih'in bu kez ciddiye alınmamasıyla sonuçlanmıştır (Balcı, 2008, s. 306). Şubat ayından itibaren olaylar ülke çapına yayılmaya başlamış ve kabilelerle aşiretler göstericilerin safına geçmeye başlamıştır. 18 Mart Cuma günü güvenlik güçlerinin sert müdahalesi sonrasında 52 kişi hayatını kaybederken yaklaşık 240 kişi yaralanmıştır. Gösterilerin dönüm noktasını oluşturan bu hadise sonrasında ülkede pek çok istifa haberi gelirken, subaylardan siyasilere aşiretlerden diplomatlara birçok kişi göstericilerin safına geçmiştir (Muslu, 2012, s. 328-332). Özellikle Mohsen Al-Ahmer ve birinci ordunun göstericilerin safına geçmesi olayların seyrini değiştirmiştir.

Körfez İşbirliği Konseyi'nin arabuluculuk faaliyetlerine karşı bir sonuç alınamayan Yemen adeta iç savaşa sürüklenmiştir. 3 Haziran Cuma günü Devlet Başkanlığı Saray Camisi'ne namaz için toplandığı ve devlet görevlileriyle Salih'in de camide olduğu bir anda roketli saldırı yapıldı. Saldırıda Salih yaralandı ve tedavi için Suudi Arabistan'a gitti. Salih'in yerine Devlet Başkan Yardımcısı Mansur Hadi vekalet etmeye başladı. Salih'in gidişinden sonra gösteriler düşük yoğunlukta sürmüştür. Eylül'de Salih'in ülkeye dönmesi gösterileri yeniden tırmandırdı. 23 Kasım'da Riyad'da varılan mutabakatla Salih görevi yardımcısına bırakmış ve Şubat 2012'de seçimlerin yapılacağını bildirmiştir. Buna karşın varılan mutabakatla, Abdullah Salih başta olmak üzere birçok bürokrat dokunulmazlık kazanmıştır. Bu nedenle antlaşmaya tepkiler sürmüş, gösteriler devam etmiştir (Muslu, 2012, s. 339). Anlaşma Abdullah Salih'e yargı muafiyeti getirmiştir. Bu nedenle Salih'in yargılanmasının ve ceza almasının önüne geçilmiştir. Halkın Salih'in yargılanmasını isteyen talepleri karşılıksız bırakılmıştır. Bunun yanı sıra Abdullah Salih, ordu ve bürokrasi üzerinde etkisini korumuş ve Genel Halk Kongresi'nin Başkanlığını sürdürmüştür (Perkins, 2017, s. 300).

Mutabakata uyarak Şubat 2012'de seçimler yapılmış ve Mansur Hadi'den başka aday çıkmayan seçimler yüzde 65 katılımı ile gerçekleşmiştir. Seçim sonucuna göre iki yıllık geçiş süreci için yeni devlet başkanı Hadi olmuştur. Silahların gölgesinde geçen seçimleri güneydeki ayrılıkçılar el-Hirak Hareketiyle, kuzeydeki Husiler boykot etmiştir (Cnntürk, 2012). Mart 2013'de bütün partilerin, Güney Hareketinin ve Husilerin katılımıyla, güvenlik bürokrasisinden temel hak ve hürriyete, devlet inşasından ulusal mutabakata kadar birçok konuyu tartışmak ve Yemen'in geleceğini şekillendirmek üzere BM gözetiminde Ulusal Diyalog Konferansı toplandı (Saba, 2013). Delegationların %50'si Güney bölgesinden katılmaktayken, %20'si 40 yaş altı, %30'u kadınlardan oluşmaktaydı. 565 delegenin dağılımının bu şekilde olması liberal fikirlerin yeni inşa edilecek devlet yapısının karakterini oluşturacağı izlenimi bırakmıştır (Schmitz, 2014).

Konferans kesin bir sonuçla nihayete eremezken, en önemli sonucu ülkeyi altıya bölen federal sistem fikriydi. Altı bölgenin Azal, Saba, al-Janad, Tihama, Aden ve Hadramaut olması düşünülmektedir. Buna karşın bu taslak Husiler ve Güneyliler tarafından kabul edilmedi. Husiler kendi bölgelerinin önemli kaynaklardan yoksun olması ve bölgeler arası eşitsizlikle denize erişimi olmaması gibi jeopolitik dezavantaj nedeniyle planı reddettiler (Thiel, 2015). Güney Bölgesiye güneyin ikiye bölünerek ayrılmasına güçlerinin azalacağı endişesiyle karşı çıkmıştır. Bunun yanı sıra daha fazla özerklik talep edilmekteydi. Taslak planı ülkenin ekonomik ve demografik gerçekliğiyle bağdaşmamaktaydı. Ülkenin bilinen petrol ve gaz sahasının neredeyse tamamı ülke nüfusunun yüzde 13'ünün kontrolüne bırakılmaktaydı. Bununla birlikte doğal kaynakların bölgeler arasında eşit bir şekilde dağıtılmasını sağlayan bir mekanizmanın kurulmaması ve bölgeler arasında siyasi ve ekonomik dengenin göz ardı edilmesi eşitsizliklerin artmasının önüne geçememişken krizin bitmesine katkıda bulunamamıştır (al-Deen, 2019). Konferans neticesinde herhangi bir ilerleme sağlanamamışken Yemen'deki kriz derinleşmeye başlamış ve 2014 Ocak ayında yeni anayasayı hazırlayacak komisyonun kurulmaması nedeniyle mevcut Cumhurbaşkanı Hadi'nin görev süresi bir yıl uzatılmıştır (Arı, 2015, s. 8).

Harita 1: Yemen Ulusal Diyalog Konferansı'nın Yemen'in federal bölünmesini kabul ettiği taslak (Baron, 2015)

Harita 1: Yemen Ulusal Diyalog Konferansı'nın Yemen'in federal bölünmesini kabul ettiği taslak (Baron, 2015)

Husiler denize erişim talep eden bir mektup yazarak haritanın düzeltilmesini talep etmişlerdir. Talepleri Hadi hükümeti tarafından dikkate alınmadığı gibi Hadi yönetimi, tasarruf tedbirleri

kapsamında sübvansiyon ve yardımları kısıtlayan kararlar alması protestoların yeniden artmasına neden olmuştur. Ülkede baş gösteren petrol kıtlığı ve her geçen gün kötüye giden ekonomi halkın sürece ve Hadi yönetimine olan umutlarını azaltmıştır. Bu sebeple 2014 yılının yaz aylarına doğru başlayan gösteriler Abdullah Salih'in desteğiyle Husilerin 21 Eylül'de başkent Sanaa'yı ele geçirmesiyle sonuçlanmıştır. Bu hareket sonrası BM öncülüğünde Barış ve Ulusal Ortaklık Antlaşması ile Husilerin ve el-Hirak'ın dahil olduğu yeni bir hükümet oluşturuldu. Buna rağmen Ocak 2015'te Cumhurbaşkanı ve Başbakanı yapılan baskılarla istifa etmeleri sağlandı. Ardından 6 Şubat'ta parlamentoyu fesheden Husiler, yeni bir komite kurulduğunu ve komitenin liderliğine başkent Sanaa'yı ele geçiren birliklere öncülük eden Muhammed Ali el-Husi'nin getirildiğini duyurdular. Hadi, 21 Şubat'ta Aden'e kaçmayı başarmış ve Aden'de ülkenin meşru cumhurbaşkanı olduğunu ve başkent geçici bir süreliğine Aden olacağını ilan etmiştir. Bu tarihten sonra iki taraf arasında çatışmalar şiddetlenmiştir (Tinas, 2020, s. 124-125). Husilerin Hadi'nin güçlerine karşı üstünlük kazanması ve Aden'in dış mahallerine kadar ulaşması neticesinde Hadi, Suudi Arabistan'a giderek oradan hükümeti yürütmeye başlamıştır.

Ali Abdullah Salih, otoritesini bırakmış olsa da Husiler yoluyla Yemen'de karışıklık çıkarmayı amaçlamıştır. Salih'e bağlı subaylar Hadi'nin iktidara geldiği sıralarda Husi milislerini eğitmeye başlamıştı. Bu şekilde muhaliflerini tasfiye etmeyi planlayan Salih, Husilerin başkent Sanaa'yı ele geçirmesinde kilit rol oynamıştır. İki taraf arasındaki gizli ilişkiler Saada Savaşları olarak adlandırılan ve 2004 yılından 2010 yılına kadar altı kez patlak veren sürece dayanmaktadır. Salih Husilerle süren bu savaşla ordudaki muhaliflerini zayıflatarak yok etmeyi amaçlamıştır. Bu savaş boyunca Suudi Arabistan hava kuvvetlerine Al-Mohsen Al-Ahmer ve onun birinci tugayına ait yerlerin koordinatlarını vermiştir. Böylece kendisinden sonra oğlunun iktidara geçmesinin önündeki en büyük engelin ortadan kaldırılmasını hedeflemiştir. Devrim sürecinde Salih, Husilerin devrime katılması ve devrimcileri bölerek süreci sabote etmeleri için teşvik etmiştir. Böylece devrimin başlangıcında göstericilerin tarafına geçen Al-Ahmer'den de intikam almayı amaçlamıştır. (Albahesh, 2018).

Abdullah Salih'in desteğiyle başkenti ve diğer birçok şehri kontrol altına alan Husiler merkezi ordunun silahlarını da ele geçirerek Yemen'de etkili bir güç olmuştur. Suudi Arabistan Husilerle Salih'in ittifakına önceleri Yemen İhvan'ı, İslah Partisinin güçlenmesi nedeniyle göz yummuştur. Böylece Şiiilerle İhvan'ın mücadelesinin her iki tarafta güç kaybına yol açacağı düşünülmüştür. Yapılan hesap hatası nedeniyle Husilerin alan kazanması Suudi Arabistan'ın doğrudan sürece müdahil olmasına yol açmıştır (Kurt, 2019).

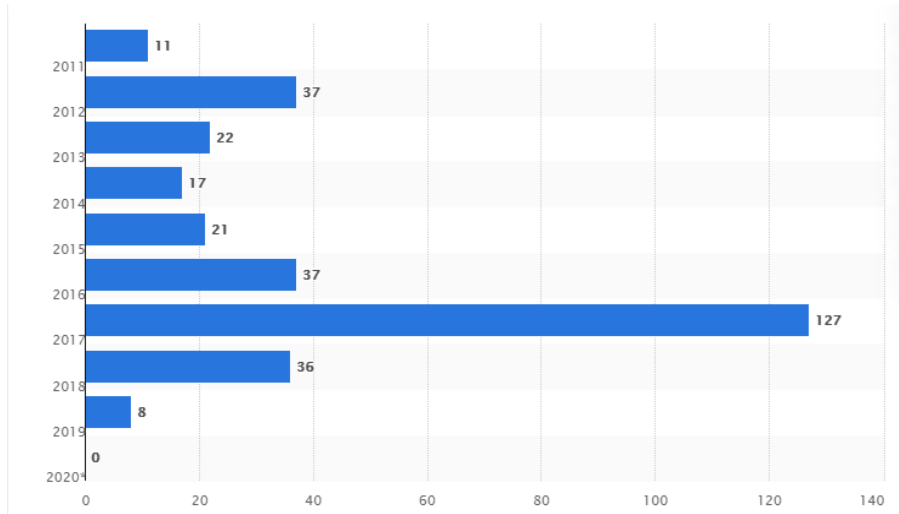
Salih'in 2011 sonunda siyasette devre dışı bırakılması, Husilerle ittifak kurarak iktidarda yeniden söz sahibi olma girişiminde bulunmasına yol açmıştır. İktidarı döneminde çeşitli ittifaklarla denge politikası takip ederek hayatta kalmıştır. Salih'in Husilerle olan ittifakı iç çekişmeler sonucu bozulmaya başlayınca yeniden Suudi Arabistan ve BAE'yle ittifak kurmak çabası içine girmiştir. 2 Aralık 2017'de Salih'in Suudi Arabistan ve BAE ile diyaloga açık olduğunu ve Husilerle ittifakın son bulduğunu açıklamasıyla ittifak yerini çatışmaya bırakmıştır. İki taraf arasında yaşanan çatışmalarda Salih taraftarları açıklamadan hemen sonra başkent dahil beş şehri ele geçirmiş fakat kısa sürede Husiler kontrolü yeniden sağlamıştır. İki taraf arasında başkentte yoğunlaşan çatışmalar sonrasında Abdullah Salih öldürülmüş ve bir devir kapanmıştır (Telci ve Kadri, 2017).

Yemen Cumhurbaşkanı Hadi, 25 Mart 2015'te BM'ye bir mektup yazarak Güvenlik Konseyinden Husilerin ilerleyişini durdurulması için "gönüllü ülkelerin" askeri müdahalesine yetki veren bir karar almasını istedi. Bunun yanı sıra Körfez ülkelerinden Yemen'deki Husi darbesine karşı askeri müdahale dahil her türlü adımın atılması için destek istemiştir. Bunun üzerine Suudi Arabistan öncülüğünde BAE, Katar, Bahreyn, Ürdün, Sudan, Kuveyt, Mısır ve Fas'ın katılımıyla 26 Mart 2015'te Kararlılık Fırtınası operasyonu başlamıştır. Husilerin Yemen'de etkin konuma gelmesi, İran'ın bölgede nüfuzunu arttırması ve ABD'nin herhangi bir adım atmaması Körfez'in iç savaşa müdahil olmasına yol açmıştır (Kurt, 2019, s. 316). Kararlılık Fırtınası Operasyonu'yla

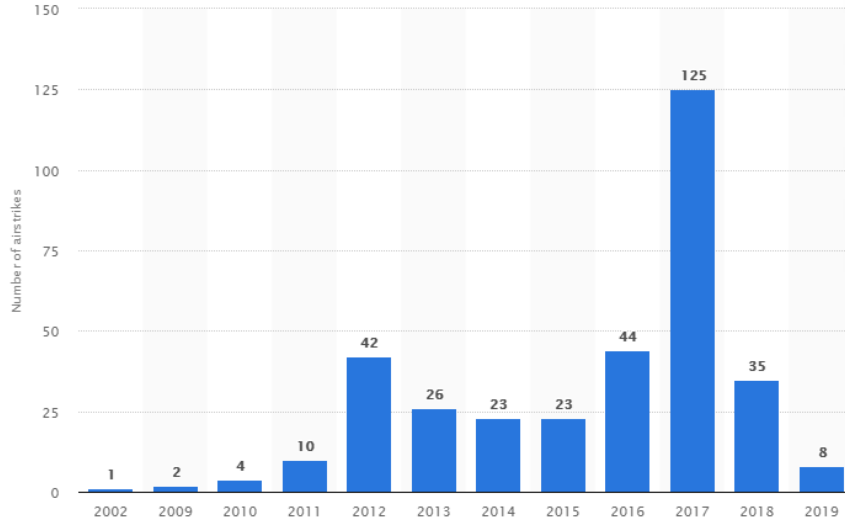
Husiler Aden’de durdurulmuştur. Hadi hükümeti alan kazanmaya başlamışsa da kayda değer bir ilerleme sağlanamamıştır. Bu nedenle iki taraf arasında çatışmalar artarak devam etmiştir.

Kararlılık Fırtınası Operasyonu sonrasında 21 Nisan 2015’te Umudun Yeniden Tesisi Operasyonu başlamıştır. Koalisyon güçleri bu tarihten sonra güvenlik, 'terörizmle' mücadele, yardım ve siyasi çözüme odaklanacağını ifade etmiştir (BBC, 2015). Koalisyon güçleri hava savunma sistemlerinden başlayarak önemli havaalanları ve limanları vurmuştur. Hava sahasını kontrol altına alan koalisyon güçleri denizden de abluka başlatmıştır. Bu hamleler Yemen’e savaşçı ve mühimmat girişini önlemek amacıyla yapılmış ancak bu durumdan ülkeye gelen dış yardımlar ve temel yaşam malzemeleri de olumsuz etkilenmiştir (Muslu, 2016, s. 249). Bunun yanı sıra koalisyon güçleri hatalı saldırılarla yanlış hedefleri vurması nedeniyle siviller yaşamını yitirmiştir (AA, 2018; Euronews, 2018; DW, 2016). Koalisyon güçlerinin Ağustos 2015’te kara birliklerini Yemen’e göndermesi çatışmaların şiddetini arttırmıştır. Hadi güçleri koalisyonun kara gücü desteğiyle önemli oranda ilerleme sağlamıştır. Hava bombardımanları, abluka ve çatışmalar Yemenlilerin %80’ini insani yardıma ve korunmaya muhtaç hale getirmiştir (Domazeti, 2020).

Yemen, el-Kaide için önemli bir ülkedir. Gerek Yemen’deki el-Kaide saldırıları gerekse çeşitli uluslararası saldırılarda Yemenlilerin başrol oynaması olağanlaşmıştır. Otorite boşluğundan faydalanan el-Kaide etkinliğini arttırmış ve bazı şehirleri ele geçirmeye başlamıştır. ABD, el-Kaide’nin alan kazanmasını kendi güvenliği için tehdit olarak algılamıştır. Bu nedenle 2009’dan itibaren el-Kaide’ye yönelik hava saldırıları düzenlemekteydi (Kurt, 2019, s. 320). 2015 yılında Fransa’da gerçekleşen Charlie Hebdo saldırısını AYEK’in üstlenmesi sonrasında dikkatler Yemen el-Kaidesi’ne çevrilmiştir (Aljazeera, 2015). ABD, Yemen’de el-Kaide’ye yönelik hava saldırılarını devam ederken Trump ile birlikte İran’a maksimum baskı politikasıyla Yemen’deki Suudi Arabistan’ın operasyonlarına destek vermiştir. Bununla birlikte Trump, Kongre’nin Suudi Arabistan’ın Yemen’de işlediği insanlık suçları ve gazeteci Cemal Kaşıkçı cinayeti sonrasında desteğini ve silah satışını yasaklayan tasarıyı sürekli veto etmiştir (Nytimes, 2019). Trump yönetiminin İran’ı baskılama politikasının ve görevi devretmeden önceki son adımlarından birisi de Ensarullah adıyla anılan Husileri yabancı terör listesine alacağı açıklamasıdır. Husilere bağlı Yüksek Siyasi Konsey üyesi Muhammed Ali el-Husi Trump yönetiminin bu kararına; “ABD terörizmin kaynağıdır ve Donald Trump yönetiminin politikası ve tasarrufları terörizmdir. Trump yönetiminden veya herhangi bir yönetimden kaynaklanan sınıflandırmalara yanıt verme hakkını saklı tutuyoruz” açıklamasıyla yanıt vermiştir (Trt Haber, 2021). Kasım 2020’de gerçekleşen seçimlerde ABD Başkanı seçilen Joe Biden, Ensarullah Hareketini yabancı terör listesinden çıkarmıştır (Aljazeera, 2021).

Şekil 1: ABD’nin Yemen’de Drone Saldırıları (STATİSTA, 2020a)

Şekil 2: ABD'nin Yemen'de Hava Saldırıları (STATİSTA, 2020b)

Koalisyon güçleri arasında bölgesel gelişmeler ve ikili ilişkilerin ortaya çıkardığı etkiler nedeniyle çatlaklar olmuştur. Katar, Fas, Moritanya, Senegal ve Sudan koalisyonundan ayrılmıştır. 11 Nisan 2019'da yaşanan askeri darbe sonrası 30 yıllık Ömer el-Beşir iktidarı devrilmiştir. Beşir'in yerine gelen yeni Sudan yönetimi, Yemen'den askeri birliklerini çekmiş ve bu durum sahadaki dengeleri değiştirmiştir. 2015 yılında kurulan koalisyonun en önemli iki aktörü Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri arasında görüş farklılıkları ortaya çıkmaya başlamıştır. Birleşik Arap Emirlikleri'nin 2017 yılında Hadi'nin Aden valisini görevden almasından sonra kurulan ve Güneyin bağımsızlığını savunan Güney Yemen Geçiş Konseyi'ne (STC) verdiği destek, mutabakatın çökmesine yol açmıştır (Aljazeera, 2020a). STC'nin ayrılıkçı talepleri ve faaliyetleri Husi karşıtı cepheyi bölmüştür. BAE, Yemen'in coğrafi konumundan yararlanarak Afrika Boynuzu ülkelerinin üzerinde etki kurabilmek, stratejik limanlarda söz sahibi olabilmek, Sokotra ve Perim adalarına hâkim olmak amacıyla Yemen'de ayrılıkçıları desteklemektedir. BAE'nin bu politikası Suudi Arabistan'la ilişkilerin gerilmesine yol açarken, Hadi ve güneydeki ayrılıkçılar arasında çatışmaların yaşanmasına da yol açmaktadır (Telci, Yetim ve Erel, 2020, s. 8-9). BAE'nin Sokotra adasını kontrol etmesi Yemen'de bölünmeyi de derinleştirmektedir.

2019 Ağustos'unda STC'nin Aden'i ele geçirmesi Husi karşıtı blok üzerinde şok etkisi yapmıştır. Çatışmaların artması ve herhangi bir sonuç alınamaması bunun yanı sıra giderek artan insani kriz Yemen Savaşı'nın eleştirilmesine yol açmıştır. Husilerin Suudi Aramco tesislerine yönelik saldırıları, AYEK'in zemin kazanması Suudi Arabistan'ın başarısızlığını ortaya koymuştur. ABD'ye olan bağımlılığı gittikçe artan Suudi Arabistan'ın Cemal Kaşıkçı cinayetiyle itibarı zarar görmüştür. Hadi hükümetinin pozisyon kaybetmesi Suudi Arabistan'ı durumunu daha zor bir durumda bırakacağından dolayı STC ve BAE ile müzakereler yapılmıştır. Müzakereler sonucunda 5 Kasım 2019'da Riyad Antlaşması imzalanmıştır (Telci vd., 2020, s. 18). Antlaşmayla; 30 gün içinde bir hükümetin kurulmasına ve 24 bakanlığın STC ile Hadi hükümeti arasında paylaşılmasına, bütün askeri güçlerin Savunma ve İçişleri Bakanlığı'na bağlanmasına, tarafların ellerinde bulunan esirlerin karşılıklı değiştirilmesine ve hızlı bir yapılanma sürecine girilmesine karar kılınmıştır. Antlaşma, STC meşruiyet kazandırmış dolayısıyla BAE konumunu güçlendirmiştir. Her ne kadar antlaşmada hızlı bir yapılanma sürecinin başlaması planlanmış olsa da somut adımlar atılmamıştır. STC kuzeyden ayrılma taleplerini devam ettirmiştir. Bu nedenle sürdürülebilir bir ilerleme sağlanamamıştır. BAE'nin parçalanmış Yemen'i çıkarları

doğrultusunda en elverişli ortam olarak görmekte olduğu için ayrılıkçı taleplerin derinleştirmesini istemektedir. Bu nedenle STC'nin mutabakatın uygulanmasında samimi olmamasının temel motivasyonu BAE'nin tutumuyla yakından ilgilidir (Orsam, 2020). STC'nin Nisan 2020'de Güney Yemen'de özerklik ilan etmesi bu durumun bir yansımasıdır.

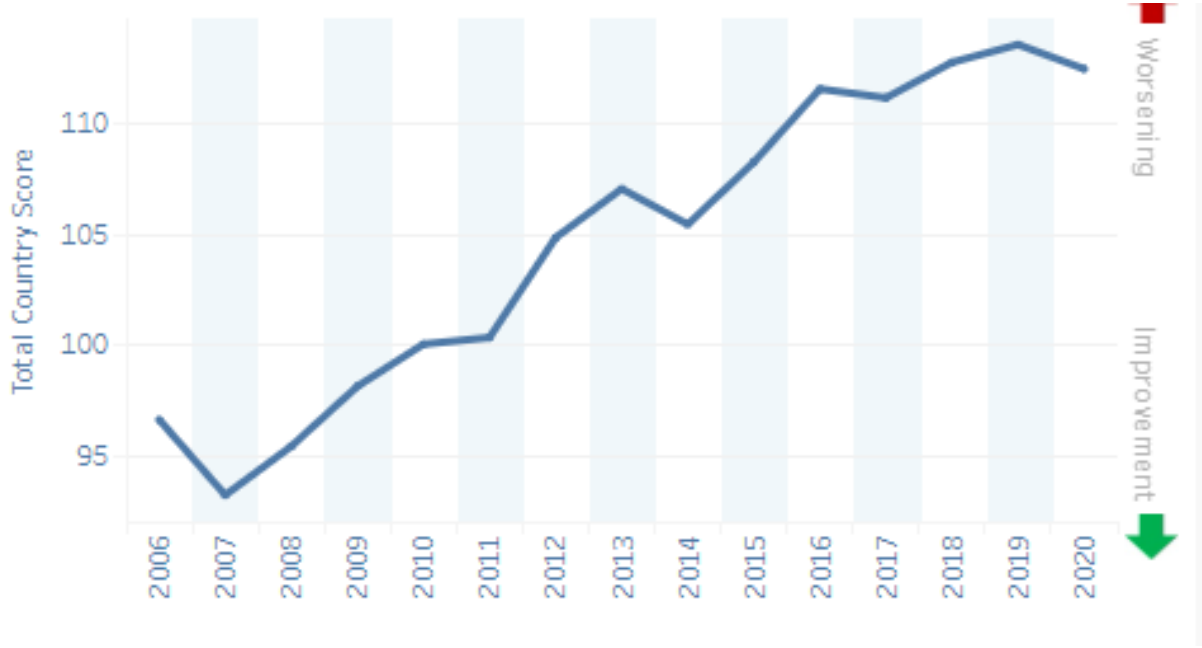
Suudi Arabistan'ın Rusya'yla yaşadığı petrol krizi, Covid-19 salgını ve 5 yıldır sonuç alınamayan Yemen Savaşının ağır mali yükü ekonomiyi yıpratmıştır. Bu nedenle Suudi Arabistan Yemen'den çıkış yolları aramaktadır. Riyad Antlaşmasının uygulanmasında ısrarcı olan Suudi Arabistan, Temmuz 2020'de Riyad Antlaşması'nın uygulanmasının hızlandırılması için yeni bir öneri sunmuştur. Öneri; "Ateşkesin devam etmesi, STC'nin özerk yönetimden vazgeçmesi, Riyad Anlaşması'nın uygulanması, Aden'e vali ve emniyet müdürü tayin edilmesi, Yemen Başbakanı'nın 30 gün içinde teknokrat hükümet kurmakla görevlendirilmesi, Aden'deki askeri güçlerin kent dışına çekilmesi, tarafların Ebyen'deki güçlerinin eski yerlerine çekilmesi, GGK tarafından aday gösterilecek bakanlar da dahil olmak üzere kuzey ve güney arasında hükümetin ortak bir şekilde paylaşılması ve hükümet üyelerinin Aden'de derhal göreve başlamasını" içermektedir. Öneriyi tarafların sıcak baktığı bildirilmiştir (Topçu, 2020).

Hızlandırma mekanizmasının ilanından sonra bazı adımlar atılmış olsa da ciddi bir ilerleme sağlanamamıştır. STC, özerklikten vazgeçti, buna karşın Aden'e STC yöneticilerinden vali ve emniyet müdürü atandı. Hadi, Abdülmelik Said'e hükümeti kurma yetkisi verdi. 18 Aralık'ta yeni bir hükümet kuruldu. STC'nin askeri güçlerinin Aden'den çekilme süreci başladığı duyuruldu (Sputnik, 2020). Buna karşın kurulan hükümetin homojen olmaması uzun vadeli uyum eksikliğine neden olabileceği gibi, BAE ve Suudi Arabistan çıkarlarıyla örtüşen bir hükümet görünümü sergilemektedir. Bu nedenle önemli ve tarihi bir fırsat olarak yorumlanan yeni hükümetin önceki hükümetler gibi başarısız olması sürpriz olmayacaktır. Ayrıca yeni kabine üyelerinin Suudi Arabistan'dan gelişi sırasında Aden havaalanında meydana gelen patlama yeni hükümetin işinin kolay olmayacağını göstermektedir (Aljazeera, 2020b).

Suudi Arabistan Husi karşıtı bloğun birleştirilmesi için adımlar atarken savaşı sona erdirmek için Husilerle gerginliği azaltarak diyalog masasında çözüm arama çabalarında bulunmaktadır (Monitor, 2019). Husilerle görüşmeler yürütülse de uygulamaya yansıtılmamaktadır. Suudi Arabistan çeşitli yollarla Yemen çıkmazından kurtulmak istemekte ve bu doğrultuda adımlar atmaktadır. Husiler ise alan kazanmak için mücadelesini sürdürmektedir. Bu doğrultuda Marib bölgesine saldırı başlattıkları gibi Suudi Arabistan topraklarına da saldırılarını devam ettirmektedir. Saldırlara karşı Suudi Arabistan, Türkiye'nin insansız hava araçlarını gündemine almıştır.

Suudi Arabistan, Yemen'de bir çıkmaza saplanmış ve Yemen, Riyad için bir kördüğüm haline gelmiştir. Ulusal güvenliği tehdit altında olan Riyad, ABD'de yaşanan iktidar değişikliğinden de olumsuz etkilenmiştir. Yeni ABD Başkanı Joe Biden, Suudi Arabistan'ın özellikle veliaht prens Muhammed bin Selman'ın işlediği insan hakları ihlalleri nedeniyle Riyad'a mesafeli durmaktadır. Bu nedenle bölgede ABD'nin desteğini de kaybeden Suudi Arabistan Yemen'den çıkmak için çareler aramaktadır.

SONUÇ YERİNE: BAŞARISIZ DEVLET YEMEN

Şekil 3: Yemen'in Kırılganlık Yapısı 2006-2020 (FFP)

İran ve Suudi Arabistan arasında vekalet savaşına dönüşen mevcut iç savaş ülkenin parçalanmasına yol açarken devlet sisteminin tamamen çökmesine neden olmuştur. Birleşmeden sonra bir bütün olarak sisteme entegre olamayan aktörlerin siyasi iktidarda yer edinmemesi marjinalleşmelerine neden olmuştur. Bu nedenle Güney Yemen yeniden bağımsızlık taleplerinde bulunmaya başlarken güç ve refah paylaşımının dengeli yapılamaması nedeniyle Husiler dış destekle mevcut iktidara karşı ayaklanmıştır. Mevcut durum Arap Baharı isyanlarıyla daha kanlı ve yıkıcı bir sürece evrilmiştir. Siyasi sistem işlevsiz hale gelirken, başarısız bir devlet ortaya çıkmıştır. 2010 yılında kırılganlık endeksinde onuncu sırada olan Yemen bu sürecin etkisiyle birinci sıraya yükselmiştir. Salih rejiminin yozlaşmış sömürücü kurumlarının etkisi, birleşme sonrası gerekli demokratik paylaşımın yapılamamış olması ve çeşitli grupların devlete entegrasi sağlanamaması kırılganlık yapısının yüksek olmasına yol açmıştır.

Devlete entegre olamayan grupların bulduğu dış destek, birleşmenin tamamlanma şansını azaltmaktayken her bir grubun sistemden beklentilerinin artmasına neden olmaktadır. Bu sebeple sürecin çıkmaza girmesinde dış destek başat rol oynamaktadır. Arap Baharı isyanları sonucu Salih rejiminin devrilmiş olmasına karşın devletin çökmesinde sağlıklı birleşmenin gerçekleşmemesinin önemli bir etkisi vardır.

İmamlık rejimi sonrasında Yemen'de meydana gelen 1962-1967 yılları arasında yaşanan iç savaş ile Arap Baharı sonrası ortaya çıkan iç savaş, Yemen'i bölgesel hatta uluslararası bir krize dönüştürmüştür. Yemen, bölgesel güç ve hakimiyet mücadelesinin yaşandığı ve bu mücadelenin başrol oyuncularının da bölgedeki rakip devletlerin olduğu bir süreç yaşamış ve yaşamaktadır. Görüldüğü gibi FFP'nin başarısız devlet göstergelerinden biri olan dış müdahale Yemen siyasetinde eksik olmamıştır. Yemen siyasetine ülke dışı aktörlerin müdahalesi sağlıklı bir siyasi sistemin oluşmasına mâni olmaktadır.

Ülke içindeki etnik ve mezhebi farklılıklar ile ekonomik gelişim düzeyinin eşitsiz olduğu demografik görünüm, siyasi ve ekonomik istikrarsızlık ortaya çıkarmıştır. Birbiriyle çatışan ve sürekli çekişme halinde olan gruplar ve kabileler gibi aktörler devlet otoritesinin kaybolmasına veya zayıflamasına neden olmaktadır. Devletin meşruiyetinin sorgulanması ve otoritesini

kaybetmesi ciddi güvenlik zafiyetlerine yol açmaktadır. Güvenlik kaygısı binlerce insanın yerinden edilmesine ve beyin göçlerinin yaşanmasına sebep olmaktadır. Ayrıca siyasi istikrarsızlık nedeniyle ekonomik kalkınmaya ve gelişmeye ayrılması gereken bütçenin, orduya ve silaha ayrılması temel ihtiyaçların dahi karşılanmasına mâni olmaktadır. Bununla birlikte yönetici elitin iktidarını korumak için yaptığı harcamalarsa ülkenin kaynaklarının boşa harcanmasına yol açmaktadır. Böylece kamu hizmetleri de gerektiği gibi yerine getirilememektedir. İfade edildiği gibi ülkenin mevcut ekonomik ve sosyal göstergeleri Yemen'in başarısız devlete giden süreci tetiklemektedir. Buzan'ın eserinde ifade ettiği gibi iktidarın güvenlik odaklı perspektifi kaynakların başarılı bir devlet inşa edilmesine yönlendirilmemesine sebep olmaktadır. Bu durumsa ülkenin siyasi ve ekonomik çıkmazdan kurtulamamasına yol açmaktadır.

Tarihsel ve kültürel mirasın bir yansıması olan Yemen'in kabilesel yapısı, ülkede ulusal kimliğin oluşmamasına sebep olmuştur. Dolayısıyla Yemenlilik anlayışından ziyade her kabile, mezhep ve grubun kendi çıkarlarını temel alması ülkenin istikrarsızlık noktalarından en önemlilerini oluşturmaktadır. Yemen siyasi tarihine bakıldığında mikro anlayışlar bir üst kimliğin oluşmasına mâni olmuştur. Bu nedenle devlet bilincinin oluşması da engellenmektedir. Bu bakımdan Yemen'de bir üst kimliğin oluşturulması zaruridir. Diğer taraftan Yemen'in önemli bir kısmını oluşturan Zeydilerin ve onun bir alt kolu olan Husilerin iktidardan dışlanması ve göz ardı edilmesi mevcut bunalımı ve krizi derinleştirmekten başka bir işe yaramayacaktır. Bu nedenle iktidarın adil paylaşımı krizden ve mevcut kargaşadan çıkılması için önemlidir.

Yemen'i yönetmeyi "yılanların başları üstünde dans etmek gibi" nitelendirmesiyle ifade eden Salih, iktidarını sürdürebilmek için birçok denklem kurmak zorunda kalmıştır. Ancak bu politika sonucunda ülkede sert ve baskıcı bir yönetim meydana gelmiştir. Güvenlik aygıtına oldukça fazla değer veren ve güvenlikçi bir iç politika benimseyen yönetici elit, insan hakları ve hukukun üstünlüğünü ikinci plana itmiştir. Bu sebeple kendini güvende hissetmeyen ve özgürce ifade edemeyen bir toplum ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla uyum göstergeleri başlığı altında değerlendirilen yönetici elitin siyasi rekabet ve iktidar mücadelesi, güvenlikçi bir siyasi mekanizma ortaya çıkararak muhalefetin sindirilmesini sağlamıştır. Böylesi bir siyasal yapıya devletin başarısını olumsuz etkilemiştir.

Yemen'de 2004 yılında aralıklarla devam eden Husi-Salih çatışmaları, 2011 yılında Arap Baharı isyanlarının ülkedeki yansıması ve İran, Suudi Arabistan ve BAE başta olmak üzere dış müdahaleler büyük bir insani kriz meydana getirmiştir. Nüfusun yaklaşık %80'ni yardıma muhtaç hale gelirken, altyapı ve üstyapı tamamen tahrip olmuş, kurumlar işlevsiz hale gelmiş ve ülke yıkıma maruz kalmıştır. 3 milyondan fazla kişi evlerini terk etmek zorunda kalırken 233.000 kişi hayatını kaybetmiştir. Sağlık tesislerinin yalnızca %51'i işlevsel durumdayken ilaç ve tıbbi ekipmanlar sınırlı durumdadır (Unocha.org, 2020).

İç çekişmeler, demografik baskı, siyasi rekabet gibi nedenlerle halen son bulmamış olan çatışmalar nedeniyle 2014 yılında yaklaşık 43 milyar dolar olan milli gelir, 2019 yılında 22 milyar dolara kadar gerilemiştir. 2014 yılında 1460 dolar olan kişi başı hasıla 2018'te 940 dolara kadar gerilemiştir (worldbank.org). Çatışmalar başlamamış olsaydı sürdürülebilir kalkınma endeksi 2020'de yaklaşık %20'lerde seyredecektken, mevcut endeks eksi %20'lerdedir (Moyer, Hanna, Bohl, & Mapes, 2019, s. 12). Çatışmalar ülkenin geleceğini yok ederken milyonlarca insanın açlıkla karşı karşıya kalmasına neden olmuştur. İnsani gelişim endeksi 0,47 olarak gerçekleşerek en düşük ülkeler arasında yer almaktadır (undp.org). Memur ve özellikle öğretmenlerin maaşlarının ödenememesi yaklaşık iki milyon çocuğun eğitim alamamasına yol açarken, çocuk askerlerin artmasına, çocuk evliliklerinin ve çeşitli istismar biçimlerinin çoğalmasına neden olmuştur (Unicef, 2019). Devlet sisteminin çökmesi en temel gereksinimlerin karşılanmasını imkânsız duruma getirirken gerek toplum gerekse devlet yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Dolayısıyla Zartman'ın temel işlevlerini yerine getiremeyen devlet olarak adlandırdığı başarısız devlet kavramsallaştırması Yemen'i birebir ifade etmektedir.

Yemen Riyali savaş nedeniyle değer kaybetmektedir. Aralık 2020'de 1 dolar 900 Yemen Riyalinden işlem görmüştür. İç savaşın yanı sıra kolera, yetersiz beslenme, temiz suya erişim gibi sorunlar krizi derinleştirerek milyonlarca kişiyi etkilemektedir (AA, 2021). BAE ve Suudi Arabistan çizgisindeki hükümet ve gruplarla İran destekli Husiler Yemen'in en kırılgan devlet olarak başarısızlığa sürüklenmesine yol açmıştır. Aynı zamanda gerek Suudi Arabistan'daki petrol tesislerine saldırılar gerekse Babülmendep Boğazı'nı kullanan ticaret gemilerine saldırılar krizi uluslararasılaştırmaktadır. Ülkede mezhepsel bir çatışma olarak lanse edilen iç savaş, Yemen'in istikrarsızlığını her geçen gün arttıran bölgesel bir güç ve hakimiyet mücadelesine dönüşmüştür. Yemen krizi Fukuyama'nın ifade ettiği gibi uluslararası bir güvenlik meselesi haline gelmiştir. Yemen açıklarında yapılan saldırılar, krizi bütün dünyanın dikkatini vermesi gereken bir soruna dönüştürmüştür.

Temel hak talepleriyle başlayan Yemen'deki halk hareketi, birçok unsurun dahil olmasıyla çok boyutlu ve çok aktörlü bir krize doğru evrilmiştir. Önce bölgesel ardından uluslararası bir kriz haline gelen Yemen, dış müdahale ve geçmişten günümüze kadar devam eden sömürücü siyasi ve ekonomik kurumlar nedeniyle başarısız devlete doğru itilmiştir. Şu anda dünyanın en kötü insani krizinin yaşandığı Yemen, kırılgan devlet endeksi sıralamasında birinci sıraya yerleşmiştir.

KAYNAKÇA

- AA. (2018). [Erişim: 26.12.2020, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/yemende-koalisyon-gucleriyenlislikla-sivilleri-vurdu-14-olu-4-yarali/1124340>]
- AA. (2021).[Erişim: 11.01.2021, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/yemendeki-insani-kriz-2020-yilinda-daha-da-derinlesti/2098648>]
- Acemoğlu, D., & Robinson, J. A. (2014). *Ulusların Düşüşü: Güç, Zenginlik ve Yoksulluğun Kökenleri*,(Çev. FR Velioglu). İstanbul, DK Doğan Kitap.
- Açıklalın, S., Coşkun, G., & Laçiner, S. (2010). *Yemen Dosyası*. USAK Books.
- Albahesh, A. (2018). *The Houthi Movement in Yemen: From Insurgency to Military Coup, 2004–2014* [Erişim: 12.31.2020, <https://medium.com/@drabdoalbahesh/the-houthi-movement-in-yemen-from-insurgency-to-military-coup-2004-2010-6756fbfa410b>]
- al-Deen, M. S. (2019). *Federalism in Yemen: A Catalyst for War, the Present Reality, and the Inevitable Future*. SANA'A CENTER, [Erişim: 20.12.2020 <https://sanaacenter.org/publications/analysis/7124>]
- Aljazeera. (2015). [Erişim: 31.12.2020, <https://www.aljazeera.com/news/2015/1/14/al-qaeda-in-yemen-claims-charlie-hebdo-attack>]
- Aljazeera. (2020a).[Erişim: 26.12.2020, <https://www.aljazeera.com/news/2020/4/26/yemen-what-is-the-southern-transitional-council>]
- Aljazeera. (2020b). [Erişim: 30.12.2020, <https://www.aljazeera.com/news/2020/12/30/several-killed-in-attack-on-yemens-aden-airport>]
- Aljazeera, (2021), [Erişim: 21.04.2021, <https://www.aljazeera.com/news/2021/2/16/biden-admin-ends-trump-era-houthi-terrorist-designation>]
- Arı, T. (2012). *Geçmişten Günümüze Orta Doğu - Siyaset, Savaş ve Diplomasi (Cilt 1)*. Bursa: Marmara Kitap Merkezi .

- Arı, T. (2015). Yemen’de Arap Baharından Husi Darbesine: Bir Demokrasi Denemesinden Başarısız Devlete Mi? *SDE Bakış*(8), 1-10.
- Ayhan, V. (2010). Yemen İç Savaşı: İktidar Mücadelesi, Bölgesel Etkiler Ve Türkiye İle İlişkiler. Orsam.
- Balcı, A. (2008). Yemen 2006. K. İnat, & M. Ataman içinde, *Ortadoğu Yıllığı 2006* (s. 330-342). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Baron Adam. (2015). Mapping the Yemen conflict, ECFR, [Erişim:08.04.2021, <https://ecfr.eu/special/yemen/>]
- BBC. (2015). [Erişim: 30.12.2020, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/04/150421-suudi-arabistan-yemen-operasyon_bitti]
- Buzan B. (1983). People, States and Fear: The National Security Problem in International Relations. The University of North Carolina Press.
- Büyükkara, M. A. (2011). Sosyal, Siyasi ve Dini Yönleriyle Yemen Hûsî Hareketi. *Dîvân: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*(30), 115-152.
- Carapico, S. (1994). Yemen: Human Rights in Yemen During and After the 1994 War. *Human Rights Watch/Middle East*6(1), 1-32.
- Cnntürk. (2012). *Yemen’de çatışmalı seçim*, [Erişim: 12.12.2020 <https://www.cnnturk.com/2012/dunya/02/21/yemende.catismali.secim/650061.0/index.html>]
- Domazeti, R. (2020). *Yemen’de İnsani Kriz Derinleşiyor*. İnsamer.
- DW. (2016) [Erişim, 26.12.2020, <https://www.dw.com/tr/s%C4%B1n%C4%B1rtan%C4%B1mayan-doktorlar-yemende-hastane-vuruldu/a-19476821>]
- Euronews. (2018) [Erişim:26.12.2020, <https://tr.euronews.com/2018/08/13/suudi-arabistan-dan-yemen-de-sivillerin-vuruldu-saldiriya-sorusturma>]
- Fragilestatesindex [Erişim: 01.11.2020, <https://fragilestatesindex.org/country-data/>]
- Fukuyama Francis, (2015), Devlet İnşası 21. Yüzyılda Yönetişim ve Dünya Düzeni, (Çev. Türkan Çolak), İstanbul, Profil Yayıncılık.
- Gerges, F. A. (1995). The Kennedy Administration and the Egyptian-Saudi Conflict in Yemen: Co-Opting Arab Nationalism. *Middle East Journal* 49(2), 292-311.
- Gün, M. S. (2012). Yemen’de Arap Baharı. *Yasama Dergisi*, (22), 120-140.
- Habertürk(2011), "Yemen’i yönetmek yılanların başları üstünde dans etmek gibi" [Erişim:20.04.2021, <https://www.haberturk.com/dunya/haber/607074-yemeni-yonetmek-yilanlarin-baslari-ustunde-dans-etmek-gibi>]
- Helman Gerald B. & Steven R. Ratner, (1993), Saving Failed States, 3-20.
- Hill, G., Salisbury, P., Northedge, L., & Kinninmont, J. (2013). Yemen: Corruption, Capital Flight and Global Drivers of Conflict. London: Chatham House Report.

- Kurt, V. (2019). Arap İsyancıları Sonrasında Ortadoğu'da Vekalet Savaşları: Yemen Örneği. *International Journal of Political Science & Urban Studies Uluslararası Siyaset Bilimi ve Kentsel Araştırmalar Dergisi*, 7(1), 307-326.
- Kurt, V. (2019, 01). Yemen Krizinde Suudi Arabistan'ın Çıkmazı. *Kriter Dergi*. [Erişim: 31.12.2020, <https://kriterdergi.com/dosya-iki-kusatma-arasinda-yemen/yemen-krizinde-suudi-arabistanin-cikmazi>]
- Monitor, M. E. (2019). [Erişim: 27.12.2020 <https://www.middleeastmonitor.com/20191107-official-saudi-arabia-confirms-talks-with-yemens-houthis/>]
- Moyer, J. D., Hanna, T., Bohl, D. K., & Mapes, B. R. (2019). *Assessing The Impact Of War In Yemen*. United Nations Development Programme (UNDP).
- Muslu, E. (2012). Yemen 2011 . K. İnat, B. Yıldırım, F. Aydın, & M. Ataman içinde, *Ortadoğu Yıllığı 2011* (s. 323-359). Açılım Kitap.
- Muslu, E. (2016). Yemen 2015. K. İnat, & M. Ataman içinde, *Ortadoğu Yıllığı 2015* (s. 245-263). Açılım Kitap.
- Niyazi, M. (2017). *Yemen! Ah Yemen!* . İstanbul: Ötügen Neşriyat.
- Nytimes. (2019). [Erişim: 31.12.2020 <https://www.nytimes.com/2019/04/16/us/politics/trump-veto-yemen.html>]
- Orkaby, A. A. (2014). *The International History of the Yemen Yemen Civil War, 1962-1968. Doctoral dissertation*. Harvard University.
- Orsam. (2020) [Erişim: 26.12.2020, 12 26, 2020 tarihinde <https://orsam.org.tr/tr/riyad-anlasmasinin-basarisiz-olmasindaki-etkenler>]
- Owen, R., & Pamuk, Ş. (2002). *20. Yüzyılda Ortadoğu Ekonomileri Tarihi*. İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları.
- Özey, R. (2017). *Ortadoğu'nun jeopolitiği*. Ankara: Pegem Yayınevi.
- Patrick Stewart, (2006), *Weak States and Global Threats: Fact or Fiction? The Washington Quarterly* 29(2), 27-53
- Perkins, B. M. (2017). Yemen: Between Revolution and Regression. *Studies in Conflict & Terrorism* 40(4), 300-317.
- Potter, Donald W.(2004), *State responsibility, sovereignty, and failed states*. Australasian Political Studies Association.
- Primakov, Y. (2010). *Rusların Gözüyle Ortadoğu*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Rotberg Robert I.(2003), *Failed States, Collapsed States, Weak States: Causes and Indicators, State failure and state weakness in a time of terror*, 1, 25.
- SABA. (2013, 03 18). [Erişim:19.12.2020, <https://www.saba.ye/en/news302514.htm>]
- Schmitz, C. (2014). *Yemen's National Dialogue*. Middle East Institute, [Erişim: 19.12.2020 <https://www.mei.edu/publications/yemens-national-dialogue>]
- Sputnik. (2020). [Erişim: 20.12.2020, <https://tr.sputniknews.com/ortadoğu/202008151042658438-birlesik-arap-emirlikleri-destekli-guney-gecis-konseyi-milisleri-adenden-cikartiliyor/>]

- Statista. (2020a). [Erişim: 31.12.2020, <https://www.statista.com/statistics/428496/us-drone-strikes-in-yemen/>]
- Statista. (2020b). [Erişim: 31.12.2020, <https://www.statista.com/statistics/274007/airstrikes-in-yemen-by-the-us-since-2002/#statisticContainer>]
- Telci, İ. N., & Kadri, F. (2017, 12 11). Yemen’de Bir Devrin Sonu: Sarsılan İttifaklar ve Salih Sonrası Dönem, Ormer, [Erişim: 01.01.2021, https://ormer.sakarya.edu.tr/20,3,,269,yemen_de_bir_devrin_sonu_sarsilan_ittifaklar_ve_salih_sonrasi_donem.html]
- Telci, İ. N., Yetim, M., & Ereli, G. (2020). Yemen İç Savaşı: Bölgesel Ve Küresel Aktörler, Yerel Unsurlar Ve Çatışmanın Geleceği. Ankara: ORSAM.
- Thiel, T. (2015, 07 20). Yemen’s Imposed Federal Boundaries. Middle East Report Online, [Erişim: 19.12.2020, <https://merip.org/2015/07/yemens-imposed-federal-boundaries/>]
- Tinas, M. (2020). Yemen İç Savaşı’nda Husiler: Vekâlet İlişkisinin Karmaşık Yapısı. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(1), 117-136.
- Topçu, G. (2020). Anadolu Ajansı, [Erişim: 26.12.2020, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/suudi-arabistandan-riyad-anlasmasini-hayata-gecirecek-yeni-oneri/1925625>]
- Trt Haber (2021). [Erişim: 12.01.2021, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/abd-yemendeki-iran-destekli-husileri-terror-orgutu-ilan-edecek-546220.html>]
- Undp.org. [Erişim: 10.01.2021, <http://hdr.undp.org/en/countries/profiles/YEM>]
- Unesco. [Erişim: 09.12.2020, <http://uis.unesco.org/en/country/ye>]
- Unicef. (2019). [Erişim: 10.01.2021, <https://www.unicef.org/yemen/education>]
- Unocha.org. (2020). [Erişim: 09.01.2021, <https://www.unocha.org/yemen/crisis-overview>]
- Wenner, M. W. (1993). The Civil War in Yemen, 1962–1970. R. Licklider içinde, Stopping the Killing: How Civil Wars End (s. 95-123). NYU Press.
- Worldbank.org. [Erişim: 10.01.2021, <https://data.worldbank.org/country/yemen-rep>]
- Yıldırım, E. (2015). Yemen Ortadoğu’nun Taşrasındaki Çatışma. İnsamer.
- Zartman I. William, (1995), Collapsed States: The Disintegration and Restoration of Legitimate Authority, Lynne Rienner Publishers